

مقاله پژوهشی - فصلنامه علمی رهیافت

سال هجدهم، شماره ۶۷، تابستان ۱۴۰۳
صفحه ۲۰۳ تا ۲۲۶

مواجهه بانک‌های ایرانی با تحریم‌های بین‌المللی

دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، گروه حقوق خصوصی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی شیراز، ایران

احسان مشکل گشا

گروه حقوق خصوصی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران

مسعودرضا رنجبر *

استادیار گروه حقوق، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی شیراز، ایران

مصطفی ماندگار

استادیار گروه حقوق خصوصی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران

رضا زارعی

چکیده

از بدو تاسیس جمهوری اسلامی تا به امروز، به دلیل رویارویی با غرب و چالش با نظام بین‌الملل، تحریم‌های اقتصادی به درجات مختلفی به ایران تحمیل شده‌اند که تحریم بانک‌ها از جمله مهم‌ترین آنها می‌باشد. در مقابل، راهبردهایی با هدف خنثی کردن تحریم‌ها یا کاهش فشارهای ناشی از آنها تعریف شده است که ظرفیت‌سازی درون‌شبکه‌ای بانکی و بازتعریف مسئولیت مدنی بانک‌ها در بحث اعتبارات اسنادی، از آن جمله است. سؤال اصلی تحقیق حاضر این است: نقش روابط بانکی مبتنی بر اعتبارات اسنادی جهت مواجهه با تحریم‌های بانکی بین‌المللی چیست؟ بر اساس فرضیه تحقیق، موضوع را باید بخشی از راهبردهای ضد تحریمی در نظر گرفت که به دنبال تبدیل تهدید ناشی از تحریم‌ها به فرصت‌های اقتصادی از طریق ظرفیت‌سازی و مقاوم‌سازی نظام بانکی است. با این همه، یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که نه تنها این هدف محقق نشده است، بلکه نظام بانکی ایران به دلیل عدم مرادده با نظام بانکی بین‌المللی دچار آسیب‌های جدی شده است. مقاله حاضر به شیوه توصیفی - تحلیلی نگاشته شده و در آن داده‌ها به روش کتابخانه‌ای و از طریق فیش‌برداری تهیه شده‌اند.

کلیدواژه: نظام بانکی، تحریم، تحریم بانکی، اعتبارات اسنادی، مسئولیت مدنی.

* نویسنده مسئول: masoodreza2019@gmail.com

تاریخ تایید: ۱۴۰۳/۰۴/۳۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۲۲

The Islamic Revolution Approach Quarterly

Vol. 18, No.67, Summer 2024, P 3-18

rahyaftjournal.ir

Iranian banks facing international sanctions

Ehsan

Moshkelgosha

PhD student of Private Law, Department of Private Law, Shiraz Branch, Shiraz Islamic Azad University, Iran

Masoodreza

Ranjbar

Department of Private Law, Shiraz Branch, Islamic Azad University, Shiraz, Iran

Mostafa Mandegar

Assistant Professor of Law Department, Shiraz branch, Islamic Azad University of Shiraz, Iran

Reza Zareie

Assistant Professor, Department of Private Law, Shiraz Branch, Islamic Azad University, Shiraz, Iran

Abstract

Introduction

In the event of economic sanctions imposed on a country's banking system, often driven by political reasons, such sanctions can act as a shock, causing volatile and destabilizing effects on the financial and banking systems. This disruption can lead to the disturbance of economic income and expenditure structures. Therefore, ensuring the resilience and endurance of banks can enhance their capacity to withstand the negative effects and consequences of these shocks. This article, utilizing a descriptive-analytical method and based on available data (documents, books, articles, previous research, information, and internet sources) through the method of note-taking and library research, seeks to take a step forward by addressing the issue of civil liability of banks in letters of credit. The innovation of this article lies in its focus on the civil liability of Iranian banks in letters of credit and their

---

* Corresponding Author: masoodreza2019@gmail.com

How to Cite: Moshkelgosha, E., Ranjbar, M., Mandegar, M., Zareie, R. (2024). Iranian banks facing international sanctions; Case study: Civil liability of banks in letters of credit, *The Islamic Revolution Approach Quarterly*, 17(67), 3-18.

Received: 11/05/2024

Accepted: 20/07/2024

confrontation with sanctions. In other words, the study aims to critically assess the resilience and strength of the banking system by emphasizing internal capacities and capabilities of Iranian banks, where civil liability in letters of credit is among the significant aspects.

Conceptual Framework

In discussing the conceptual framework, the first step is to define sanctions and classify different types of sanctions, particularly economic sanctions. Then, the nature and function of banking sanctions, which form a significant part of economic sanctions, will be examined.

3.1. Definition of Sanctions and Typology of Economic Sanctions

Sanctions are considered a non-military tool for compelling targeted governments to comply with the actions desired by the sanctioning state or states. In other words, sanctions have two main objectives: 1) to punish (for not adhering to the policies, strategies, or interests of the sanctioning state or states); 2) to force the sanctioned state to comply with their demands. Among the various types of sanctions, economic sanctions are often regarded as the most important because they target the material lifelines of a country and affect other social, political, and cultural levels. Economic sanctions aim to reduce, halt, or threaten the stoppage of normal and natural economic, financial, and commercial relations with the target state by the sanctioning state or states. Hence, economic sanctions can be likened to a weapon in a non-military battlefield that moves diplomacy from the negotiation stage to practical implementation.

Economic and Banking Sanctions Against Iran and Anti-Sanction Strategies

In discussing the nature of the economic sanctions imposed on Iran, it is crucial to note that until 2016, the main sectors of Iran's economy were the primary targets of sanctions. However, after this period, due to increased sensitivity around Iran's nuclear program, the weakening of the country's financial sector through banking sanctions became a priority. Following new sanctions against the Central Bank and the disconnection of SWIFT services, Iran's international banking operations faced extensive disruptions. Consequently, the banking system resorted to older methods like informal remittance systems to mitigate the negative impacts of financial sanctions, but many letters of credit in Iranian banks were blocked due to increased restrictions in correspondent banking relations and payment channels, as well as the erosion of trust from foreign sellers.

The Civil Liability of Banks in Letters of Credit in the Context of Sanctions

Since the topic of this research focuses on sanctions, it is essential to examine the exempting causes of contractual liability within this framework. In Iranian law, factors that can mitigate or exempt contractual liability include force majeure, the fault of the injured party, liability due to the actions of a third party, and acts of legal authority, which are not the focus of this article. On the contrary, one might ask: Can sanctions be considered a cause for exemption from liability, or should they be classified under force majeure? There is a significant distinction in the components of force majeure between common law systems and civil law systems. In civil law, unpredictability is a key element of force majeure, whereas in common law, unpredictability is not a requirement, and when a commitment is made, the obligor is expected to anticipate any scenario. Sanctions can also be viewed as a cause of exemption from liability. Sanctions involve the elements of uncontrollability and inevitability, but the contentious issue is their unpredictability, which is not universally agreed upon in both common law and civil law systems. According to common law, every obligor must foresee all possible outcomes, including sanctions, especially in a country like Iran where sanctions have been repeatedly applied. Based on this reasoning, the scope of force majeure should not be expanded. From another perspective, according to Iranian domestic law, which follows civil law traditions, force majeure is often illustrated as an example. Sanctions, being unpredictable and unavoidable, can therefore be classified as force majeure and serve as grounds for exemption from civil liability. If this view is accepted, it raises concerns, such as the possibility that parties could easily evade their obligations in various ways.

Keywords: Banking System, Embargo, Bank Embargo, Letters of Credit, Civil Liability.

مقدمه

تحریم‌های اقتصادی تحمیل شده بر نظام بانکی یک کشور که دلایلی عمدتاً سیاسی دارند، این تحریم‌ها می‌توانند به مثابه یک شوک عمل نموده و پیامدهای نوسانی و متزلزل کننده برای نظام مالی و بانکی به دنبال داشته باشند و در نتیجه نظام درآمدها و هزینه‌های اقتصادی را مختل نمایند. به همین دلیل، در صورت پایداری و تاب‌آوری بانک‌ها، می‌توان ظرفیت مقاومت در مواجهه با اثرات و پیامدهای منفی ناشی از شوک‌های مذکور را افزایش داد (اسدی و یاوری، ۱۴۰۰: ۸).

نکته فوق‌الذکر در مورد جمهوری اسلامی ایران، تحریم‌های اقتصادی و بانکی اعمال شده بر این کشور و راهبردهای مقابله با این تحریم‌ها صادق است؛ زیرا نباید اهمیت تاثیر مستقیم و غیر مستقیم بخش مالی بر توسعه اقتصادی کشورها را فراموش کرد. در این میان، بانک‌ها در مقام مهم‌ترین موسسات مالی، از جایگاه خاصی برخوردارند؛ زیرا از طریق تجمیع وجوه شهروندان و هدایت این وجوه به حوزه‌های سرمایه‌گذاری و دیگر فعالیت‌های مرتبط، هسته اصلی توسعه اقتصادی را شکل می‌دهند (باقری پرمهر و لکی، ۱۴۰۲: ۱۰۲). بنابراین تضمین کارکرد بهینه بانکی در گرو وجود یک نظام مالی کارآمد است، زیرا تحریک رشد اقتصادی به خصوص در حوزه نظام پولی به مثابه پشتوانه اقتصادی عمل کرده و بر سایر ابعاد زندگی اقتصادی و مالی جامعه تاثیر می‌گذارد. طبیعتاً بقای این تحریک، در گرو سودآوری بانکی^۱ است که شاخصه‌ای کلیدی محسوب می‌شود و بیانگر نرخ بازدهی بوده و از طریق منابعی که در اختیار دارد، منافع افراد و جامعه را تامین می‌نماید. خود این شاخصه نیز متأثر از سلامت بانکی^۲ است؛ زیرا نظام‌های بانکی، در صورت عدم توانایی در انجام عملیات‌های مربوطه و عمل نمودن به تعهدات خود، ناکارآمد محسوب شده و بر سلامت کل اقتصاد کشور تاثیر منفی به جا می‌گذارند. از سوی دیگر، در بحث از نظام‌های مالی، با توجه به افزایش معاملات بین‌المللی و افزایش روزافزون استفاده از اعتبارات اسنادی در این معاملات، بررسی حقوقی و به ویژه بررسی مسئولیت مدنی این اعتبارات امری ضروری است؛ به ویژه این که در دنیای امروز، مرادوات بین‌المللی از عملکردهای بانکی جدا نیستند و به عبارت دیگر، همانگونه که میشکین^۳ بیان کرده است، پیش شرط رشد اقتصادی پایدار، وجود نظام بانکی سالم و کارآمد است که

---

۱. Bank profitability

۲. Bank health

۳. Mishkin

باعث می‌شود تا در حوزه‌های اقتصادی مختلف ارزش افزوده شکل بگیرد، مرادوات بین‌المللی تسهیل گردد و امکان سرمایه‌گذاری خارجی در کشور فراهم گردد (Mishkin, 2010: 11).

با علم به کلیات فوق، لازم به نظر می‌رسد تا رویکردهای اقتصادی موجود در کشور برای مقابله با تحریم‌ها به ویژه در بخش مالی و بانکی تبیین گردیده و نقاط قوت و ضعف آنها مشخص شود. مقاله حاضر، با اتخاذ روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از داده‌های موجود (اسناد، کتب، مقالات، پژوهش‌های انجام‌شده، اطلاعات و منابع اینترنتی) به شیوه‌ی فیش‌برداری و بر طبق روش کتابخانه‌ای، به دنبال آن است تا با طرح موضوع مسئولیت مدنی بانک‌ها در اعتبارات اسنادی، گامی در این زمینه بردارد. نوآوری مقاله‌ی حاضر در تمرکز بر مقوله‌ی مسئولیت مدنی بانک‌های ایرانی در اعتبارات اسنادی و مواجهه‌ی آن با تحریم‌هاست. به عبارت دیگر، تلاش شده است تا موضوع تقویت و تاب‌آوری نظام بانکی کشور از طریق تاکید بر ظرفیت‌ها و توانمندی‌های درون‌سیستمی بانک‌های ایرانی (که مقوله‌ی مسئولیت مدنی در اعتبارات اسنادی از جمله‌ی آنهاست)، با دیدی انتقادی نگریسته و نقاط قوت و ضعف آن مشخص گردد.

۲. پیشینه‌ی تحقیق

در جدول زیر به اختصار به گزیده‌ای از تحقیقات داخلی و خارجی پیرامون تحریم‌های اقتصادی و به ویژه تحریم‌های بانکی ایران و نتایج به دست آمده اشاره خواهد دارد.

عنوان تحقیق	محقق/محققان	محل و سال انتشار	نتایج تحقیق
چالش‌های الگوی اقتصاد مقاومتی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای از منظر گفت‌وگو انقلاب اسلامی	خلیقی مقدم و همکاران	رهیافت انقلاب اسلامی، سال شانزدهم، شماره ۵۹، تابستان ۱۴۰۱، صص ۱۱۱-۱۲۸.	اقتصاد ربوی به دلیل مسلط کردن الگوی اقتصادی غیر مولد و رواج سودجویی، موجب از بین رفتن درون‌زایی، تولیدمحوری و مردمی بودن می‌شود که با گفت‌وگو انقلاب اسلامی در تضاد هستند. راه حل را باید اصلاح نظام مالی حاکم بر اقتصاد کشور بر اساس نفی ربا و مقابله با رباخواری خصوصی و دولتی جست و جو نمود.
اثر تحریم‌ها بر ناپایداری مالی بانک‌های ایران	اسدی و یاوری	فصلنامه اقتصاد مقداری (بررسی‌های اقتصادی)	آثار منفی تحریم بر ثبات بانک‌های ایران را

<p>نمی‌توان رد کرد. ضمناً ناکارایی، ریسک اعتباری و نقدینگی منجر به افت قابل توجه ثبات بانکی شده‌اند، اما اندازه بانک و ریسک بازار اثر مثبت بر پایداری مالی دارند.</p>	<p>سابق، زمستان ۱۴۰۰، ۱۸ (۴)، صص ۱-۳۵.</p>		
<p>مولف بر اساس تجربیات خود از مذاکرات هسته‌ای با ایران در دوران ریاست جمهوری اوباما، تحریم‌ها را به چهار دسته سیاسی و دیپلماتیک، نظامی، تکنولوژیک و اقتصادی تقسیم می‌کند. تحریم‌های اقتصادی پرکاربردترین و موثرترین نوع تحریم است که به دو دسته تجاری و مالی تقسیم می‌شود. مولف تلاش کرده تا در زمینه اجرای سیاست‌های خارجی یک چارچوب ذهنی را منتقل کند که بر طبق آن چه وقت و چگونه تحریم‌ها وارد فاز عملی می‌شوند.</p>	<p>تهران: معاونت پژوهش‌های اقتصادی</p>	<p>ریچارد نفیو</p>	<p>هنر تحریم‌ها: نگاه از درون میدان</p>
<p>مولف بسترهای تاریخی، سیاسی و اقتصادی که از طریق آنها نخستین گفتمان قابل درک پسانقلابی ظاهر شد را مورد تحلیل قرار داده و سعی کرده است تا گزارشی از اهداف، عرصه‌ها و موارد مرتبط با موضوع ارائه نماید. اقتصاد مقاومتی یک گفتمان سیاسی قابل فهم است که شامل تمامی سطوح دولتی و اجتماعی می‌شود. این گفتمان،</p>	<p><i>Journal of World Sociopolitical Studies</i>, 8(1): 171-201</p>	<p>امامی^۲</p>	<p>فراتر از تحریم‌ها: اقتصاد مقاومتی به مثابه گفتمان سیاسی جمهوری اسلامی ایران برای استقلال اقتصادی^۱</p>

۱. Beyond Sanctions: The Resistance Economy as the Islamic Republic of Iran's Policy Discourse for Economic Independence

۲. Emami

علاوه بر خنثی کردن و کاهش تحریم‌ها، به دنبال آن است که اهداف انقلابی در زمینه استقلال اقتصادی را محقق نماید و اقتصاد را به منبع قدرت و نه ضعف تبدیل کند.			
مولفان بر تحریم‌هایی که به خصوص از سال ۲۰۰۶ به بعد تحمیل شده‌اند اشاره دارند. تاثیر تحریم‌ها بر اقتصاد کلان جمهوری اسلامی ایران و نیز سایر بخش‌های اقتصادی که در ادبیات پژوهش به کار رفته است نیز مورد توجه ویژه مولفان قرار دارد.	<i>Econst Voice</i> , 20(2): 197-226	فرزانگان ^۱ و باتمانقلیج ^۲	درک تحریم‌های اقتصادی در ایران: مسئله‌ی بقا ^۱
علی‌رغم دستاوردهای قابل توجه در زمینه نفت، گاز و پتروشیمی، راهبردهای اقتصاد مقاومتی با موانع و عدم موفقیت نیز مواجه بوده است که می‌توان در این مورد به سوء مدیریت در تخصیص ارز در حوزه منابع مالی اشاره کرد.	<i>Journal of Resistive Economics (OAJRE)</i> , 9(2), 75-84.	کعب ^۵ و همکاران	«اقتصاد مقاومتی در ایران: چالش‌ها و فرصت‌ها» ^۴

۳. چارچوب مفهومی پژوهش

در بحث از چارچوب مفهومی پژوهش، در وهله نخست سعی خواهد شد تا چستی تحریم مشخص گردیده و نوع‌شناسی^۶ تحریم‌ها، به ویژه تحریم‌های اقتصادی، تبیین گردد. سپس به ماهیت و عملکرد تحریم‌های بانکی که بخش مهمی از تحریم‌های اقتصادی را تشکیل می‌دهند، پرداخته خواهد شد.

1. Understanding economic sanctions in Iran: A survey
2. Farzanegan
- 3 Batmanghelidj
4. Resistive Economy in Iran: Challenges and Prospects
5. Kaab
6. Typology

۳-۱. چیستی تحریم و نوع‌شناسی تحریم‌های اقتصادی

تحریم یک ابزار غیر نظامی برای مجبور کردن دولت‌های مورد هدف به تن دادن و انجام اعمال مورد نظر دولت یا دولت‌های تحریم‌کننده محسوب می‌شود (اسدی و یآوری، ۱۴۰۰: ۹). به عبارت دیگر، تحریم‌ها دو هدف کلی دارند: (۱) تنبیه (به علت پیروی نکردن از خط مشی‌ها، سیاست‌ها و منافع دولت یا دولت‌های تحریم‌کننده)؛ (۲) وادار ساختن دولت تحریم‌شده به تبعیت از خواسته‌های آنها (Farzanegan and Batmanghelidj, 2023: 198). در بین انواع تحریم‌هایی که وجود دارند، تحریم‌های اقتصادی را اغلب مهم‌ترین آنها تلقی می‌کنند؛ زیرا شریان‌های مادی یک کشور را هدف قرار می‌دهند و بر سایر سطوح و ابعاد اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و غیره تاثیر می‌گذارند. تحریم اقتصادی به منظور کاهش یا توقف یا تهدید به توقف روابط اقتصادی، مال و تجاری متعارف و طبیعی با دولت هدف از طرف دولت یا دولت‌های تحریم‌کننده صورت می‌پذیرد. به همین دلیل تحریم اقتصادی را می‌توان به سلاخی در میدان نبرد غیر نظامی تشبیه نمود که با راهبردهای خود، دیپلماسی را از از مرحله مذاکرات خارج ساخته و آن را وارد فاز عملی می‌کند (Eyler, 2007).

نباید فراموش نمود که تحریم‌های اقتصادی ابزار مهمی در حوزه‌ی حکومت‌داری در سیاست بین‌الملل هستند که استفاده از آنها از زمان پایان جنگ سرد تا به امروز، به سرعت افزایش یافته است. در حالی که هدف از تحریم‌های اقتصادی، وادار کردن دولت‌های هدف برای انطباق با منافع کشور تحمیل‌گر یا قوانین بین‌الملل است، آنها اغلب به‌عنوان مواردی کمتر خشونت‌آمیز و بحث‌انگیز در نظر گرفته می‌شوند و جایگزینی کم‌هزینه برای سایر اقدامات خشونت‌آمیز به ویژه مداخلات نظامی محسوب می‌شوند (Gutmann et al., 2023: 5). این در حالی است که تاثیرات منفی آنها در کوتاه‌مدت و بلندمدت بر بیشتر ابعاد زندگی فردی و جمعی شهروندان کشور تحریم‌شده مشهود می‌باشد.

بیشترین بانیان تحریم‌های اقتصادی در جهان، کشورهای غربی هستند؛ به خصوص ایالات متحده و اتحادیه اروپا. کشورهای آفریقایی نیز متداول‌ترین اهداف تحریم محسوب می‌شوند. دلیل اصلی اعمال تحریم‌ها عبارت است از مجبور کردن دولت‌های هدف به توقف تهدید یا نقض حاکمیت یک کشور دیگر (درگیر شدن در خشونت علیه آن کشور یا بی‌ثبات کردن دولت فعلی آن). علاوه بر این، کشورهای غربی که با ادعای تقویت دموکراتیک کشورهای تحت تحریم، محافظت از دموکراسی، بی‌ثبات کردن رژیم‌های

خودکامه و نیز حفاظت از شهروندان در برابر سرکوب سیاسی و نیز محافظت از حقوق بشر، سیاست‌های تحریمی خود را توجیه می‌کنند (Hufbauer et al., 2009). تحریم‌های اقتصادی ابزاری برای اجبار سایر دولت‌ها به تغییر سیاست‌هایشان است. شواهد تجربی قاطعانه‌ای وجود دارد مبنی بر این که تحریم‌ها می‌تواند آسیب قابل توجهی برای کشورهای هدف ایجاد کند. تحریم‌ها منجر به رکود در تولید ناخالص داخلی سرانه و مولفه‌های اصلی آن، به ویژه سرمایه‌گذاری خصوصی، مصرف و تجارت می‌شوند. این هزینه‌ها شرط لازم برای اثربخشی تحریم‌های اقتصادی است. این که آیا تحریم‌ها را می‌توان موثر در نظر گرفت یا خیر، از نظر دستیابی منظم به اهداف کشورهای تحریم‌کننده، مورد مناقشه‌اند (8: Gutmann et al., 2023). علاوه بر این، مطالعات تجربی موجود نشان می‌دهد که تحریم‌ها ممکن است به تمام ابعاد توسعه‌ی انسانی جمعیت کشور هدف آسیب برسانند. تحریم‌های غربی فاقد مشروعیت دموکراتیک هستند و با این که به بهانه‌ی پایان دادن به جنگ‌ها و نقض حقوق بشر یا احیای دموکراسی مورد استفاده قرار می‌گیرند، اما پیامدهای انسانی و اقتصادی منفی به دنبال دارند که می‌تواند به اندازه‌ی جنگ و مداخلات نظامی، زیان‌بار و غیر انسانی باشد. عراق در دوران صدام حسین، یکی از مثال‌های مهم در همین زمینه است (نفیو، ۱۳۹۷: ۳۶).

۲-۳. تحریم‌های بانکی و تأثیرات آنها

به طور کلی می‌توان از دو نوع تحریم اقتصادی نام برد که عبارتند از تحریم تجاری و تحریم مالی. در تحریم تجاری، روند صادرات و واردات کالاها یا قسم خاصی از کالاها به دولت هدف، توسط تحریم‌کنندگان قطع شده یا برای آن محدودیت ایجاد می‌شود. اما تحریم مالی، معاملات مالی، سرمایه‌گذاری‌ها، نقل و انتقالات پولی و در کل گردش مالی کشور را هدف قرار می‌دهد. بنابراین تحریم بانکی (بانک مرکزی و سایر بانک‌ها) به تحریم‌های مالی تعلق دارد (اسدی و یاوری، ۱۴۰۰: ۹-۱۰).

در تحریم‌های بانکی، دولت‌های تحریم‌کننده به دلیل نفوذ عمیق در سازوکارهای مالی بین‌المللی و قدرت تأثیرگذاری بر موسسات مالی و اعتباری، روابط مالی یا کمک‌های فنی در این زمینه را از بین برده یا به حداقل رسانده و تلاش می‌کنند تا دارایی‌های دولت مورد نظر را نیز مسدود نمایند. تحریم‌های بانکی به علت اهمیت در امر تجارت و دیگر فعالیت‌ها و امور اقتصادی که به دسترسی به منابع مالی و بانکی نیاز دارند، می‌توانند مخاطره‌انگیزترین تحریم‌ها محسوب شوند. ضمناً تحریم بانکی مساوی است با قطع یا محدود کردن جریان‌های گردش مالی دولت تحریم‌شده و اختلال در روند مبادلات و

تعاملات تجاری. اگر در عملکرد نظام بانکی یک کشور اختلال ایجاد شود و منجر به ناپایداری مالی بانک‌ها شود، این خطر وجود دارد که کشور مربوطه با ورشکستگی و بحران بانکی مواجه گردد. در واقع دولت یا دولت‌های تحریم‌کننده از این وسیله برای تضعیف کردن، به آشوب کشیدن یا وادار ساختن دولت هدف تحریم به تسلیم، استفاده می‌کنند. برخی از نمودهای قابل توجه در زمینه تحریم بانکی عبارتند از ترازنامه‌های بانکی مختل شده به علت فقدان یا ضعف در اعطای تسهیلات، مخاطره‌آمیز بودن بیش از حد فعالیت‌ها و امور بانکی، افزایش تسهیلات غیر جاری، تحقق ریسک اعتباری (اسدی و یآوری، ۱۴۰۰: ۱۰).

در بحث از تحریم بانکی می‌توان از سازوکارهای تحریم‌ها بر عملکرد نظام بانکی کشورهای تحریم‌شده صحبت کرد؛ زیرا تحریم نظام بانکی بر نقل و انتقالات ارزی، انجام معاملات بین‌المللی (گشایش اعتبارات اسنادی و سرمایه‌گذاری) تاثیر منفی به جا می‌گذارد و ضمناً باعث می‌شود تا اعتبارات اسنادی بین‌المللی بانک‌های کشورهای مد نظر مورد پذیرش قرار نگیرند. علاوه بر این، تحریم‌ها به عدم اطمینان، تردید و ترس از سرمایه‌گذاری در واحدها و منابع مالی و سودآور دامن می‌زنند و اشخاص و شرکت‌ها تحت این شرایط، به جای سرمایه‌گذاری بلندمدت، به تصمیمات مقطعی و انقباضی تمایل پیدا می‌کنند که خود می‌تواند به کاهش اعطای وام و فعالیت‌های مرتبط با آن منجر شود.

با توجه به وابستگی روزافزون ارتباطات و مراودات بین‌المللی به حوزه‌ی خدمات بانکی، امروزه تحریم‌های بانکی را باید به عنوان قوی‌ترین تحریم‌های مالی و اقتصادی محسوب نمود (سیدنورانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۲۰). موثرترین شوک ناشی از تحریم بانکی، به خطر افتادن سلامت مالی نظام بانکی دولت هدف است؛ به قسمی که بانک‌های مزبور به دلیل تاثیرپذیری از تحریم‌ها و قطع مراودات با نظام بانکی جهانی، مجبورند شرکای تجاری خود را در حوزه‌ی مبادلات مالی، تغییر دهند. پیامد این امر، «تغییر بانک‌های طرف مقابل بانک‌های تجاری کشور، از بانک‌های تراز اول خارجی به بانک‌های با استاندارد ضعیف، در زمینه‌ی افت جایگاه و سیستم اعتبار بانکی» (باقری پرمهر و لکی، ۱۴۰۲: ۱۰۹) می‌باشد.

تحریم‌های بانکی با قوی‌ترین تاثیرات منفی، مربوط به تعهدات بانک‌های گشاینده هستند؛ زیرا اگر پرداخت را مهم‌ترین تعهد بانک‌های گشاینده در نظر بگیریم، در صورتی که بر اثر تحریم شریان‌های نقل و انتقالات بانکی مسدود شوند بانک‌های مزبور قادر نخواهند بود به تعهدات خودشان به درستی عمل نمایند. در واقع اگر مسئله را اینطور در

نظر بگیریم که جملگی مناسبات و مراودات اقتصادی و تجاری و مالی در سطح بین‌المللی - معاملات مالی، مبادلات ارزی، وام، انتقالات پولی از طریق شبکه‌های موجود و غیره - به واسطه‌ی شبکه‌ی بانکی محقق می‌شوند، در این صورت تحریم شبکه‌ی مزبور تمام اقتصاد را که بر داد و ستد مبتنی است، با چالش مواجه می‌سازد (ضیایی و تلبا، ۱۳۹۴: ۱۳۵).

در نهایت باید به این موضوع اشاره شود که بانک‌ها را اغلب در قبال نقض تحریم‌های اقتصادی، مسئول می‌دانند که عواقب آن می‌تواند جدی باشد و بر شهرت و اعتبار بانک تأثیر بگذارد. به همین دلیل است که بانک‌ها برای محافظت از خود در برابر جریمه‌های بسیار سنگین باید ریسک‌های مرتبط با فعالیت‌های بین‌المللی را کنترل کنند.

۴. تحریم‌های اقتصادی و بانکی علیه ایران و انعکاس آنها در راهبردهای ضد تحریمی

در این بخش از مقاله، تلاش خواهیم کرد تا در ابتدا چشم‌اندازی کلی از تحریم‌های اقتصادی و بانکی علیه ایران ارائه دهیم و سپس راهبردهای موجود در مواجهه با این تحریم‌ها را تحلیل نماییم.

۴-۱. تاریخچه‌ی تحریم‌های اقتصادی و بانکی علیه ایران

تاریخ تحریم‌های اقتصادی علیه ایران توسط کشورهای غربی به قبل از انقلاب اسلامی بر می‌گردد که مهم‌ترین نمونه‌ی آن عبارت است از ممنوعیت‌های تجاری اعمال شده توسط بریتانیا در دوران نخست‌وزیری دکتر مصدق که به هدف تضعیف نهضت ملی شدن صنعت نفت ایران انجام شد (بیات، ۱۳۹۱: ۹۳۹). چند دهه بعد، ماهیت تجدیدنظرطلبانه‌ی انقلاب ایران و گفتمان رسمی جمهوری اسلامی ایران که رویکردی انتقادی نسبت به سلطه غرب و نظام بین‌الملل دارد و همچنین بروز وقایعی مانند حمله به سفارت ایالات متحده در تهران و درگیری‌های مستقیم و غیر مستقیم با این کشور باعث شدند که ایران پسانقلابی از همان بدو امر هدف بلندمدت تحریم‌های گسترده در حوزه‌های گوناگون قرار بگیرد.

برای تحریم‌های متعدد اعم از اقتصادی و غیر اقتصادی، می‌توان چندین مرحله‌ی تاریخی را در نظر گرفت. نخستین مرحله از تحریم‌ها (۱۹۷۹-۱۹۸۱) توسط ایالات متحده‌ی آمریکا و متعاقب تسخیر سفارت این کشور در تهران و بحران گروگان‌گیری به وقوع پیوست و منجر به قطع روابط دیپلماتیک و سیاسی بین دو کشور گردید. کارتر، رئیس جمهور وقت آمریکا، در سال ۱۹۷۹ با امضای فرمان موسوم به ۴۷۰۲، واردات نفتی و سپس با امضای فرمان اجرایی ۱۲۱۷۰ و اعلام وضعیت اضطراری، کلیه‌ی اموال متعلق به بانک مرکزی و رژیم ایران در آمریکا را مسدود نمود. در مرحله‌ی دوم (۱۹۸۸-۱۹۸۱)، با

تروریست نامیده شدن ایران توسط آمریکا، تحریم تجارت اسلحه صورت گرفت. در مرحله‌ی سوم (۱۹۹۲-۱۹۸۹)، صادرات فناوری موشکی، فروش اسلحه توسط دولت‌ها و شرکت‌های تجاری، فروش مواد و تجهیزات دارای کاربرد نظامی - غیر نظامی و فناوری هسته‌ای تحریم شد. در فاصله‌ی سال‌های ۱۹۹۵ و ۲۰۰۵ نیز تجارت با ایران و سرمایه‌گذاری در این کشور ممنوع اعلام شد. در مرحله‌ی پنجم تحریم‌ها (۲۰۱۲-۲۰۰۵)، علاوه بر تمرکز بر تحریم برنامه‌ی هسته‌ای ایران، سپاه پاسداران، بانک سپه، بانک ملی، بانک ملت و بانک توسعه‌ی صادرات نیز تحریم گردیدند (بیات، ۱۳۹۱: ۹۵۰-۹۴۴). او با ما نیز در سال ۲۰۱۰ قانون جامع تحریم ایران را امضا کرد و دو سال بعد، دارایی‌های حکومت ایران و نهادهای مالی ایرانیان مسدود شدند. ضمناً باید به تحریم‌های شورای امنیت علیه ایران در این دوران نیز اشاره کرد: قطعنامه‌ی ۱۷۳۷ (۲۰۰۶) با موضوع هسته‌ای، قطعنامه‌ی ۱۷۴۷ (۲۰۰۷) با هدف تحریم‌های مالی و تسلیحاتی و قطعنامه‌ی ۱۸۰۳ (۲۰۰۸) که طی آن، در کنار سایر تحریم‌ها، شورای امنیت از اعضای خود خواست همکاری‌ها با بانک‌های ملی و صادرات را به دلیل تسهیلات مالی این نهادها در زمینه‌ی برنامه‌ی موشکی و اتمی ایران، قطع نمایند. دو سال بعد (۲۰۱۰) نیز تمام بانک‌های ایرانی خارج از کشور در ارتباط با برنامه‌ی هسته‌ای و موشکی، تحریم شدند و در ژانویه ۲۰۱۲، اتحادیه اروپا قانون تحریم صنعت نفت ایران و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران را به تصویب رسانید و سوئیفت را از ارائه‌ی خدمات به شبکه‌ی بانکی ایران منع کرد (قلیزاده زاوشی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۱۲).

در سال ۲۰۱۵، متعاقب تصویب توافق موسوم به برجام بین ایران و گروه ۵+۱، بخشی از تحریم‌ها و ممنوعیت‌های اعمال‌شده توسط آمریکا و غرب لغو شد و زمینه برای سرمایه‌گذاری‌های خارجی در داخل کشور فراهم گردید (نفیو، ۱۳۹۷: ۲۵). اما سه سال بعد (۲۰۱۸)، با خروج یک‌طرفه‌ی آمریکا از برجام، وزارت خزانهداری این کشور رئوس جدید بازگشت تحریم‌ها را در ارتباط با برنامه‌ی هسته‌ای ایران ارائه داد. به عبارت دیگر، تحریم‌ها در آخرین فاز خود، به بهانه‌ی پرونده‌ی هسته‌ای ایران، منابع اقتصادی و مالی کشور را شدیداً هدف قرار گرفته‌اند تا سیاست فشار حداکثری محقق شود. عمده‌ی صاحب‌نظران اعتقاد دارند که تحریم‌های اقتصادی ظالمانه‌ی آمریکا و غرب علیه ایران که اهدافی سیاسی دارند، خشن‌ترین تحریم‌ها در نوع خود محسوب می‌شوند (Kaab et al., 2021: 76).

در مورد ماهیت تحریم‌های اقتصادی اعمال شده علیه ایران، ذکر یک نکته ضروری به نظر می‌رسد. تا سال ۲۰۱۶ (۱۳۹۵)، بخش اصلی اقتصاد ایران هدف عمده‌ی تحریم‌ها بود. اما از این سال به بعد، به دلیل افزایش حساسیت بر سر پرونده‌ی هسته‌ای ایران، تضعیف حوزه‌ی مالی کشور از طریق تحریم‌های بانکی در دستور کار قرار گرفت. به دنبال تحریم‌های جدید علیه بانک مرکزی و قطع خدمات سوئیفت، مراودات بین‌المللی نظام بانکداری ایران دچار اختلالات گسترده شد و نظام مزبور نیز با هدف کاهش تاثیر منفی تحریم‌های مالی و در جواب به احتیاجات ناشی از نقل و انتقالات بین‌المللی، کاربرد روش قدیمی حواله را از سر گرفت که در نتیجه‌ی آن، بخش وسیعی از اعتبارات اسنادی بانک‌های ایرانی به دلیل افزایش محدودیت‌ها در مراودات کارگزاری و کانال‌های پرداختی و نیز زایل شدن اعتماد فروشندگان خارجی، مسدود شد (کیماسی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۷۴).

۲-۴. راهبردهای ایران در مواجهه با تحریم‌های اقتصادی

ظرف چند سال اخیر و با شدت گرفتن تحریم‌ها علیه کشور، بعضی از راهبردهای ارائه شده برای مقابله با تحریم‌ها و با هدف مقاوم‌سازی اقتصاد داخلی کشور صورت گرفته که عبارتند از قانون هدفمند کردن یارانه‌ها، افزایش قیمت سوخت برای کاهش آسیب‌پذیری واردات پتروشیمی (که به کاهش مصرف بنزین منجر شد) و نیز استفاده از ظرفیت‌های پالایشگاهی (بیات، ۱۳۹۱: ۹۵۵) که جملگی نشان‌دهنده‌ی وجود اراده‌ی سیاسی در کشور برای دفع آثار سوء ناشی از تحریم‌ها هستند.

در زمینه‌ی تحریم‌های بانکی نیز راهبردهای زیر را می‌توان مشاهده نمود:

- ۱) تاکید بر کاهش هزینه‌های اضافی توسط بانک‌ها به منظور کاهش نسبت موجود بین هزینه‌ها و درآمدهای عملیاتی؛
- ۲) حداکثرسازی سودآوری ناشی از عملیات‌های بانکی از طریق فعالیت در عرصه‌های سودآور که می‌تواند به افزایش درآمد کشور منجر شود؛
- ۳) تاکید بر نظارت بانک مرکزی بر فعالیت‌ها و عملیات‌های شبکه‌ی بانکی کشوری؛
- ۴) جایگزینی سیستم‌های داخلی و درون‌شبکه‌ای به جای سوئیفت که دسترسی آن برای بانک‌های ایرانی قطع شده است؛
- ۵) کنترل رشد نقدینگی از طریق اعمال سیاست‌های پولی جدید؛

۶) اتخاذ سیاست‌های لازم برای افزایش رشد اقتصادی به منظور مهار تحریم‌های تجاری و مالی (باقری پرمهر و لکی، ۱۴۰۲: ۱۲۱-۱۲۰).

۵. مسئولیت مدنی بانکها در اعتبارات اسنادی در پرتو تحریم‌ها

یکی از مسائل مهم در هر قراردادی، نحوه پرداخت و اجرای تعهدات طرفین است. در معاملات بین‌المللی، نگرانی‌های طرفین به مراتب بیشتر از یک معامله داخلی است. از طرفی بحث تحریم‌ها می‌تواند به عنوان یکی از عوامل تاثیرگذار در انجام تعهدات به شمار رود. به عبارت دیگر، آیا تحریم می‌تواند از مصادیق فورس ماژور به شمار رود یا خیر؟ در این رابطه باید اشاره داشت که برای پرداخت ثمن، روش‌های متعددی به وجود آمده که پرداخت قیمت کالا از پیش، پرداخت بر اساس حساب مفتوح، پرداخت به روش وصولی و اعتبار اسنادی، از متداولترین روش هستند که دارای مزایا و معایبی نیز می‌باشند. از میان روش‌های متعدد پرداخت، اعتبار اسنادی به دلیل ویژگی‌های خاص خود (اصل استقلال اعتبارات اسنادی و اصل انطباق دقیق اسناد)، مقبول‌ترین روش پرداخت محسوب شده و مشکلات خریدار و فروشنده را به حداقل می‌رساند. در این روش طرفین معامله به پرداخت ما به ازاء قراردادی خود از طریق اعتبار اسنادی توافق کرده سپس خریدار از بانک واقع در کشور محل اقامت خود تقاضای گشایش اعتبار به نفع فروشنده می‌نماید. بانک مذکور در صورت موافقت با تقاضای گشایش اعتبار، متعهد است که اعتبار را منطبق با دستورات متقاضی گشایش نموده و آن را یا مستقیم یا از طریق نماینده خود، به فروشنده ابلاغ نماید (همایونی، ۱۳۹۱: ۱۵).

با توجه به این که موضوع پژوهش حاضر تحریم‌هاست، بنابراین باید به اسباب معاف‌کننده مسئولیت قراردادی اشاره کرد که می‌تواند در چارچوب موضوعی مذکور مطرح گردد. موارد تخفیف یا معافیت از مسئولیت در حقوق ایران شامل قوه قاهره، تقصیر زیان‌دیده، مسئولیت ناشی از فعل شخص ثالث و امر آمرقانونی می‌باشند که موضوع این مقاله نیستند. در مقابل می‌توان این سؤال را مطرح کرد که آیا تحریم را می‌توان به عنوان یکی از اسباب معافیت مسئولیت به شمار آورد یا اینکه باید آن را زیرمجموعه فورس ماژور یا همان قوه قاهره قرار داد؟ تفاوت بارزی در ارکان فورس ماژور بین نظام حقوقی کامن‌لا و حقوق نوشته وجود دارد، زیرا در حقوق نوشته غیر قابل پیش‌بینی بودن از ارکان قوه قاهره است؛ اما در حقوق کامن‌لا غیر قابل پیش‌بینی بودن نمی‌تواند از ارکان فورس ماژور به شمار رود و وقتی تعهدی ایجاد می‌گردد، متعهد باید پیش‌بینی هر مقوله‌ای را داشته باشد (ابراهیمی و یارحسین، ۱۳۹۱: ۵). تحریم را نیز می‌توان در چارچوب اسباب معافیت از

مسئولیت مطرح نمود. در تحریم، ارکان غیرقابل دفع بودن و همچنین غیر قابل کنترل بودن وجود دارد؛ اما موضوع قابل بحث، رکن غیرقابل پیش‌بینی بودن آن است که مورد اتفاق نظر نظام‌های حقوقی کامن لا و حقوق نوشته به شمار نمی‌رود. بر اساس کامن لا، هر متعهدی می‌بایست همه موارد را پیش‌بینی کند. در مورد تحریم‌ها هم می‌توان گفت که متعهد باید تحریم‌ها را پیش‌بینی نماید، آن هم در کشوری که این مقوله به کرات اعمال گردیده است. با این استدلال نباید دایره شمول قوه قاهره را وسعت بخشید. از دیدگاه دیگر و با توجه به حقوق داخلی کشورمان که از حقوق نوشته نیز تبعیت می‌نماید، فورس ماژور به طور تمثیلی بیان شده است. ضمناً تحریم نیز یک مقوله غیرقابل پیش‌بینی و غیر قابل دفع است و بنابراین می‌تواند از مصادیق فورس ماژور تلقی شده و اسباب معافیت مسئولیت مدنی به شمار رود. اگر قائل به این دیدگاه باشیم، ایراداتی بروز می‌نماید؛ از جمله اینکه طرفین تعهد به راحتی می‌توانند تعهدات خود را به انحاء مختلف انجام ندهند.

برای تبیین بیشتر موضوع، بحث درباره اصول حاکم بر اعتبارات اسنادی و اثرپذیری آنها از تحریم‌ها، ضروری به نظر می‌رسد. اصل استقلال اعتبارات اسنادی از مهم‌ترین ویژگی‌های اعتبار اسنادی قلمداد می‌شود. براساس این اصل، قرارداد گشایش اعتبار از قرارداد مبنایی منفک و مستقل بوده و ماهیت جداگانه دارد. در قرارداد مبنایی، طرفین حقوق و تکالیفی دارند که پرداخت وجه کالا یکی از آنهاست. خریدار می‌تواند به هر شیوه‌ای که در قرارداد توافق شده، آن را بپردازد. در جایی که اعتبار اسنادی به عنوان شیوه پرداخت معین شده باشد، خریدار با مراجعه به بانک درخواست گشایش اعتبار کرده و پرداخت وجه آن را در صورت ارائه اسناد مشخص می‌کند. همچنین به موجب این اصل، قرارداد اعتبار اسنادی از قرارداد متقاضی اعتبار و بانک گشاینده اعتبار، مستقل و منفک است. بین معاملات اعتبار اسنادی و معامله پایه که زمینه صدور اعتبارنامه را فراهم ساخته است، رابطه تبعیت برقرار نیست؛ بلکه تمام این روابط علی‌الاصول مستقل از یکدیگرند. تعهد بانک نه تنها مستقل از قرارداد پایه است، بلکه تعهدی مجزا و مستقل از تعهد پرداختی می‌باشد که خریدار براساس معامله پایه برعهده دارد؛ به این معنا که تعهد بانک اوصاف و کیفیات تعهد خریدار مبنی بر پرداخت ثمن را ندارد. بانک نسبت به قرارداد پایه، ثالث و بیگانه است و این موضوع که بانک متعهد می‌شود وجهی که معادل ثمن معامله پایه است را به ذینفع اعتبار بپردازد به این معنا نیست که به یکی از طرفین معامله پایه تبدیل شده است. بنابراین، ایرادها و دفاع و ضمانت‌های اجرایی ناشی از رابطه پایه نیز در مقابل بانک یا علیه وی قابل استناد نبوده و در نتیجه جایگاه این اصول در مقابل

هرگونه ایرادی اعم از تحریم و یا حتی در مفهوم گسترده‌تر فورس ماژور نباید متزلزل گردد. در شرح رسمی ماده ۱۰۳-۵ قانون متحدالشکل تجارت امریکا، اصل استقلال اعتبار اسنادی پذیرفته شده است. همچنین ماده ۴ یو.سی.پی ۶۰۰ به اصل استقلال اعتبارات اسنادی پرداخته و چنین مقرر می‌دارد که اعتبار برحسب طبیعت خود، معامله‌ای جدا از بیع یا قرارداد دیگری است که اعتبار بر آن مبتنی است. بانک‌ها به هیچوجه مرتبط یا ملزم به این قرارداد نیستند، هرچند در اعتبار به آن قرارداد اشاره و ارجاع داده شده باشد. استفاده از روش اعتبار اسنادی این نتیجه را در پی دارد که به موجب اصل استقلال اعتبار اسنادی، فروشنده به‌طور قطع و فارغ از خطرات فوق و از طریق بانک گشاینده اعتبار بر ثمن دست می‌یابد. بانک گشاینده اعتبار نیز نمی‌تواند ایرادها و دفاعیه‌هایی که در قرارداد گشایش اعتبار میان او و متقاضی مطرح است را در برابر ذینفع استناد نماید؛ ایرادهایی مانند عدم پرداخت کارمزد ناشی از گشایش اعتبار یا اعسار متقاضی اعتبار (خریدار)، وقوع تهاتر، فسخ قرارداد گشایش اعتبار به سبب وجود یکی از اختیارات قانونی و غیره. هیچ‌یک از ایرادهای فوق مجوز امتناع بانک از ایفای تعهد اعتبار در برابر ذینفع نیست (مافی و عبدالصمدی، ۱۳۹۳).

اصل انطباق دقیق اسناد نیز یکی دیگر از اصول بنیادین حقوق اعتبارات اسنادی است. مطابق این اصل، هر یک از اطراف معامله اعتبار اسنادی که بخواهد مبلغ اعتبار را دریافت دارد، ملزم است اسناد منطبق با اعتبار را ارائه نماید. ارائه اسناد تجاری معادل، حتی اگر از حیث ارزش برابر یا بالاتر از اسناد مقرر باشد، کفایت نمی‌کند و ارائه اسناد باید دقیقاً به شیوه و در محدوده زمانی تعیین شده در اعتبار به عمل آید. چنانچه اسناد ارائه‌شده برحسب ظاهر با شروط و تعلیقات اعتبار دقیقاً منطبق باشد، طرفی که ملزم است تعهد ناشی از اعتبار را ایفا کند، باید اسناد ارائه‌شده را پذیرفته و با دریافت اسناد، تعهد خود را ایفا کند. این اصل در یو.سی.پی. ذکر نشده، اما مدتهاست که در رویه قضایی، بدون اختلاف نظر مورد تأیید قرار گرفته است. با این وجود، این اصل به صراحت در ماده ۵ قانون متحدالشکل تجارت مقرر شد. بند ۵-۱۰۸ (الف) اشعار می‌دارد که «گشاینده در مقابل اسنادی مبلغ اعتبار را خواهد پرداخت که برحسب ظاهر دقیقاً منطبق با شروط و تعلیقات اعتبارنامه باشند. گشاینده، مبلغ اعتبار را در مقابل اسنادی که چنین به نظر نمی‌رسند، نخواهد پرداخت. به مدد این اصل، متقاضی اعتبار اطمینان می‌یابد که مجبور به پرداخت یا بازپرداخت وجه به گشاینده (چنانچه بانک مبلغ اعتبار را پرداخته است) نخواهد بود، مگر در مقابل اسنادی که او تعهد پرداخت را در مقابل آن اسناد لازم‌الاجرا کرده باشد. در بند الف ماده ۱۴

(یو.سی.پی. ۶۰۰) در این خصوص بیان شده است که بانک تعیین شده‌ای که موافقت خود را اعلام کرده، بانک تأییدکننده در صورت وجود و هم چنین بانک گشاینده باید اسناد ارائه شده را بررسی و صرفاً براساس صورت ظاهر اسناد مشخص کنند که آیا این اسناد مطابق با شرایط اعتبار هست یا نه. انطباق ظاهری اسناد با شروط و تعلقات اعتبار باید براساس عرف شناخته شده بانکداری بین‌المللی همان طور که در این مواد انعکاس یافته است، تعیین شود. اسنادی که بر حسب ظاهرشان متعارض و متناقض با یکدیگر به نظر برسند به عنوان اسنادی محسوب می‌شوند که منطبق با شروط و تعلقات اعتبار نیستند. در رویه قضایی نیز این اصل بدون اختلاف نظر مورد تأکید بوده و هست. آنچه که از مفهوم این ماده و آرای صادره از دادگاه‌ها پیرامون این اصل می‌توان برداشت کرد این است که اولاً ارائه اسناد تجاری معادل، حتی اگر از حیث ارزش برابر یا بالاتر از اسناد مقرر باشد، کفایت نمی‌کند و ارائه اسناد باید دقیقاً به شیوه و در محدوده زمانی تعیین شده در اعتبار به عمل آید. دوماً چنانچه اسناد ارائه شده بر حسب ظاهر با شروط مندرج در متن اعتبار دقیقاً منطبق باشد طرفی که ملزم است تعهد ناشی از اعتبار را ایفا کند باید اسناد ارائه شده را پذیرفته و با دریافت آنها، تعهد خود را انجام دهد. سوماً این اصل از بانک درگیر در عملیات نیز حمایت می‌کند، چرا که بانک را از داوری‌های سلیقه‌ای و قضاوت‌های شخصی در خصوص اختلافات و ناهمخوانی‌ها در اسناد ارائه شده رها می‌گرداند و مانع از این می‌شود که بانک وارد بررسی جزئیات معامله گردد که در حوزه کسب و کارهای عادی آن نیست.

۶. انتقادات وارده به راهبردهای اقتصادی در مقوله‌ی مسئولیت مدنی

بانک‌ها در اسناد اعتباری

جمهوری اسلامی ایران تلاش می‌کند تا از طریق شناخت توانمندی‌ها و ظرفیت‌های اقتصادی کشور از یک سو و ماهیت تحریم‌های اعمال شده از سوی دیگر، تهدید را به فرصت تبدیل نماید. در زمینه‌ی تحریم نظام بانکی نیز، راهبردهای موجود بر افزایش تاب‌آوری، کاهش هزینه‌ها، شناسایی شیوه‌های درآمدزایی جدید و در کل افزایش مقاومت نظام بانکی کشور در مقابل فشارهای ناشی از تحریم‌ها تأکید دارند. اینجاست که موضوعات درون‌سیستمی بانکی قابل طرح هستند، از جمله اعتبارات اسنادی که در عین متأثر شدن از تحریم‌ها می‌توان به آنها به مثابه منبعی ظرفیت‌ساز علیه تحریم‌ها نگاه کرد. یکی از مهم‌ترین خصوصیات اعتبارات اسنادی اصل استقلال آن می‌باشد، به این معنی که ایرادات قرارداد پایه به تعهد ناشی از اعتبار اسنادی مربوط نمی‌باشد و بانکهای طرف

قرارداد نیز نمی‌توانند به ایرادات مزبور استناد کنند. به علاوه عناوینی چون تحریم را هم نمی‌توان جهت معافیت از مسئولیت برای بانک در نظر گرفت؛ زیرا حتی اگر قائل به این باشیم که فورس ماژور ممکن است در شرایطی باعث معافیت از مسئولیت شود، باز هم در خصوص اینکه تحریم در زمره فورس ماژور قرار می‌گیرد یا خیر جای تردید است؛ چرا که به هر حال با توجه به موقعیت سیاسی و اقتصادی کشور بانک گشاینده اعتبار، این موضوع می‌تواند تا حدودی قابل پیش‌بینی باشد و یا حداقل تمهیداتی در مورد آن اندیشیده شود و یا به موجب توافقات طرفین در این خصوص تراضی صورت پذیرد، در غیر این صورت نمی‌توان تحریم را در اعتبارات اسنادی که در چارچوب حقوق تجارت بین‌الملل صورت می‌پذیرد به عنوان اسباب معافیت از مسئولیت در نظر گرفت.

با وجود تلاش‌های مزبور برای ظرفیت‌سازی شبکه‌ی داخلی بانکی از طریق اعتبارات اسنادی که بیان گردید، این راهکار نیز مانند قریب به اتفاق دیگر راهکارهای مربوطه در این حوزه، به دستاوردهای قابل توجهی نرسیده است. در واقع، از منظر کلی‌تر، از سال ۲۰۰۶ به بعد که تحریم‌های اقتصادی و بانکی وارد فاز جدیدی شدند، آسیب‌پذیری اقتصاد ایران و نظام بانکی کشور، به جای کاهش، تشدید یافت که البته بخشی از آن به سوء مدیریت، وجود محدودیت‌ها و نیز فساد ناشی از آنها بر می‌گردد (بیات، ۱۳۹۱: ۹۵۴).

با بررسی دقیق‌تر موضوع، به مشکل اصلی که همانا عدم تأیید اعتبارات بانک‌های ایرانی به دلیل قطع رابطه‌ی این بانک‌ها با شبکه‌ی بانکی بین‌المللی است. به عبارت دیگر، قطع سوئیفت به مثابه اصلی‌ترین کانال ارتباطی موجود، هزینه‌های بین‌المللی نقل و انتقالات وجوه را برای بانک‌ها افزایش داده است و علاوه بر این، منع مراودات بین‌المللی بانک مرکزی و بلوکه شدن حجم زیادی از درآمدهای نفتی، اموال و دارایی‌های ایران، باعث شده است تا نظام تولید و درآمد کشور تحت تاثیر قرار بگیرد؛ امری که به صورت غیر مستقیم بر دو کانال بانکی، یعنی تجهیز منابع و دریافت تسهیلات، ضربه وارد نموده است. ضمناً تحریم خود بانک‌های ایرانی هم به دلیل اعمال محدودیت‌های متعدد در مراودات و ارتباطات با سیستم بانکداری بین‌المللی - به خصوص در بخش اعتبارات اسنادی - موجب شده است تا ایفای تعهدات در قبال این اسناد که جزء مهم اقلام و دارایی‌های بانکی محسوب می‌شوند، دچار افت زیاد شود و در نتیجه با کاهش درآمدهای ناشی از این حوزه مواجه شویم (کیماسی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۸۹).

ایجاد اختلال در روند اعتبارات اسنادی بانکی و متاثر ساختن مسئولیت مدنی بانک‌ها در این زمینه، به ممنوعیت‌هایی بر می‌گردد که مراودات بانک‌های ایرانی با جریان تجارت

بین‌الملل را هدف قرار داده‌اند و برای صاحبان صنایع، مدیران بازرگانی و صادرات و واردات مشکل آفرین شده‌اند؛ زیرا به دلیل فقدان پشتوانه‌ی بانکی، تجار و سرمایه‌گذاران مجبورند به گشایش اعتبارات از طریق دلالتان و واسطه‌ها در کشورهای ثالث مبادرت ورزند. از طرف دیگر، باید به هزینه‌های فزاینده و نیز طولانی‌تر شدن نحوه‌ی پرداخت اعتبارات اسنادی اشاره کرد که از نتایج استفاده از پرداخت نقدی و شبیه آن تحت شرایط نامبرده می‌باشد (اسماعیلی و رضایی، ۱۳۹۹: ۲۲).

بنابراین حتی در صورت وجود مدیریت صحیح اقتصادی و عملی کردن راهکارهای لازم برای تقویت درون‌شبکه‌ای نظام بانکی کشور از طریق تعقیب اهدافی مانند رشد اقتصادی و یا کاهش تورم، تاثیرات مثبت ناشی از این اقدامات کوتاه‌مدت هستند؛ زیرا این امور تابعی از وضعیت اقتصادی ایران در منطقه و جهان می‌باشند و تا زمانی که محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های ارتباطی نظام مالی و بانکی کشور رفع نگردد (باقری پرمهر و لکی، ۱۴۰۲: ۱۲۱)، نمی‌توان انتظار بیشتری از آنها داشت. همین نکته درباره‌ی دخالت دولت در اقتصاد از طریق سیاست‌های انبساط مالی در دوران تحریم نیز صادق است؛ زیرا نتیجه‌ی این دخالت که همانا کاهش شدت آثار تحریم بر انباشت مالی سرمایه است، کوتاه‌مدت بوده و در مقابل ممکن است به انباشت کسری بودجه‌ی دولتی منجر شود (مقصودپور و همکاران، ۱۴۰۱: ۴۰).

نتیجه‌گیری

نظام بانکی که در زمره مهم‌ترین بازارهای مالی و پولی و رکن عمده نظام اقتصادی است، از طریق تجهیز و تخصیص منابع به روندهای سرمایه‌گذاری و تولیدی، باعث رشد اقتصادی می‌شود. به همین دلیل، تحریم‌های اقتصادی عمدتاً متوجه نظام بانکی هستند تا از این طریق کل اقتصاد کشور را دچار اختلال کنند. تحریم نظام بانکی و بانک مرکزی ایران توسط غرب و در راس آن ایالات متحده، از جمله مهم‌ترین و سخت‌ترین تحریم‌هایی می‌باشد که بر ایران تحمیل شده است. از جمله راهبردهای مقاوم‌سازی و ضدتحریمی، ظرفیت‌سازی موسسات و نهادهای مالی و ارائه‌ی راهکارهایی به منظور جایگزینی شبکه‌ی بانکی داخلی به جای سوئیفت است که تاکید بر مسئولیت مدنی بانک‌های داخلی در مقوله‌ی اعتبارات اسنادی، بخشی از آن محسوب می‌شود. با این حال، با توجه به اجتناب‌ناپذیر بودن ارتباطات و مراودات بین‌المللی در حوزه مالی و بانکی در جهان امروز، تحریم‌ها و ممنوعیت‌های اقتصادی و مالی - تجاری سلامت بانکی کشور را به خطر انداخته و علاوه بر عدم سودآوری، مشکلات دیگری مانند فقدان سرمایه‌گذاری، عدم اعتماد،

شکل‌گیری واسطه‌ها، افزایش هزینه‌های سنگین و از حیز انتفاع ساقط شدن اعتبارات اسنادی بانک‌های ایرانی را به نظام بانکی و در کل به اقتصاد ایران تحمیل نموده است. در این میان، راهبردهای موجود برای مقابله با این آسیب‌ها، علاوه بر ابهاماتی که دارند، بیشتر جنبه‌ی کوتاه‌مدت و محدود داشته و در نتیجه به جای کاهش آسیب‌های نظام بانکی، به آنها اضافه کرده‌اند. نباید فراموش کرد که فقدان ثبات اقتصادی، ناکارآمدی بازارهای داخلی، عدم وجود نظارت و سوء مدیریت و نیز توسعه‌نیافتگی اجتماعی که اقتصاد امروز ایران از آنها رنج می‌برد، در کم‌اثر بودن رویکردهای ضد تحریمی به خصوص در حوزه‌ی مالی و بانکی موثر هستند. با علم به این موضوع، پیشنهادات اجرایی زیر ارائه می‌گردد:

- ۱) بازنگری در راهبردهای ضد تحریمی در امور مالی و بانکی بر اساس نتایج به دست آمده و ارزیابی نقاط قوت و ضعف آنها؛
- ۲) شناسایی شبکه‌ی بانکی داخلی و مقایسه‌ی آن با سوئیفت و واکاوی ضعف‌ها و نقایص آن؛
- ۳) تلاش برای رفع تحریم‌ها از طریق بازتعریف نقش و عملکرد دستگاه دیپلماتیک همراه با تاکید بر امتیازدهی و امتیازگیری سازنده همراه باشد؛
- ۴) تلاش برای اتصال مجدد نظام بانکی کشور به شبکه‌ی بانکی بین‌المللی؛
- ۵) استفاده از ظرفیت‌های موجود برای بازسازی نظام بانکی کشور به منظور عبور از فاز تحریمی؛
- ۶) تاکید بر تسریع بهبودی اقتصاد کشور به عنوان یک اولویت در سیاست‌های اقتصادی و مالی.

استناد به این مقاله: مشکل گشا، احسان، رنجبر، مسعودرضا، ماندگار، مصطفی، زارعی، رضا. (۱۴۰۳). مواجهه بانک‌های ایرانی با تحریم‌های بین‌المللی؛ مطالعه موردی: مسئولیت مدنی بانک‌ها در اعتبارات اسنادی، فصلنامه علمی رهیافت انقلاب اسلامی، ۱۸(۶۷)، ۳-۱۸.

The Islamic Revolution Approach Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

منابع و مآخذ:

- نرگس (۱۴۰۱). «تاثیر تحریم بانک مرکزی بر انباشت سرمایه مالی بخش خصوصی در ایران». توسعه و سرمایه، دوره هشتم، شماره ۱، صص ۴۳-۲۳.
- نفیو، ریچارد (۱۳۹۷). هنر تحریم‌ها: نگاهی از درون میدان. تهران: معاونت پژوهش‌های اقتصادی.
- همایونی، احمد (۱۳۹۱). «بررسی ماهیت حقوقی اعتبار اسنادی و ضمانت‌نامه‌های بانکی بین‌المللی و مقایسه آن دو». فصلنامه پژوهشی اتاق بازرگانی، شماره ششم.
- Emami, S. (2024). "Beyond Sanctions: – The Resistance Economy as the Islamic Republic of Iran's Policy Discourse for Economic Independence". *Journal of World Sociopolitical Studies*, 8(1): 171-201. <https://doi.org/10.22059/wsps.2024.371398.1408>
- Eyler, R. (2007). *Economic Sanctions: – International Policy and Political Economy at Work*. Palgrave, New York.
- Farzanegan, Mohammad Reza and – Batmanghelidj, Esfandyar (2023). "Understanding Economic Sanctions in Iran; A Survey". *Econst Voice*, 20(2): 197-226. Available at: <https://doi.org/10.1515/ev-2023-0014>
- Gutmann, Jerg; Mathias Neuenkirch and – Florian Neumeier (2023). "The impact of economic sanctions on target countries: A review of the empirical evidence". *EconPol Forum*, 3/2023, Volume 24, 5-10.
- Hufbauer, G. C., J. J. Schott, K. A. – Elliott and B. Oegg (2009). *Economic Sanctions Reconsidered*, Peterson Institute, Washington DC.
- Kaab, A., Hashemizadeh, F., Varnaseri, – A. (2021). "Resistive Economy in Iran: Challenges and Prospects". *Journal of Resistive Economics (OAJRE)*, 9(2), 75-84.
- Mishkin, F. S. (2010). *The Economics of – Money, Banking & Financial Markets*. Prentice Hall.
- References (In Persian)**
- Asadi, Zahra & Yavari, Kazem (2021). "The Impact of Sanctions on the Financial
- ابراهیمی، سید نصرالله و یارحسین، شادی (۱۳۹۱). «آثار تحریم بر اجرای قراردادهای بازرگانی بین‌المللی از منظر فورس ماژور». *دوفصلنامه الهیات و علوم اسلامی دانش حقوق مدنی*، دوره ۱، شماره ۲، صص ۱۲-۲.
- اسدی، زهره و یآوری، کاظم (۱۴۰۰). «اثر تحریم‌ها بر ناپایداری مالی بانک‌های ایران». *فصلنامه اقتصاد مقداری (بررسی‌های اقتصادی سابق)*، زمستان ۱۴۰۰، ۱۸ (۴)
- اسماعیلی، حمیدرضا و رضایی، اسماعیل (۱۳۹۹). «بررسی راهکارهای جایگزین استفاده از اعتبارات اسنادی در شرایط تحریم». *فصلنامه کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران*، تهران، ۲۱ اسفند ۱۳۹۹.
- باقری پرمهر، شعله و لکی، زهرا (۱۴۰۲). «بررسی نقش تحریم‌های اقتصادی بر تعامل شاخص سلامت بانکی و سودآوری بانک‌ها». *مدیریت بانکی و بانکداری اسلامی*، بهار ۱۴۰۲، دوره ۹، شماره ۲۲، صص ۱۲۴-۱۰۱.
- بیات، محسن (۱۳۹۱). «تاریخ تحریم ایران؛ تحول در آسیب‌پذیری‌ها و ماهیت تحریم‌ها». *فصلنامه سیاست خارجی*، سال بیست و ششم، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۱.
- خلیقی مقدم، جواد؛ صابریان، علیرضا؛ آقایی بجنستانی، مریم (۱۴۰۱). «چالش‌های الگوی اقتصاد مقاومتی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای از منظر گفتمان انقلاب اسلامی». *رهافت انقلاب اسلامی*، سال شانزدهم، شماره ۵۹، تابستان ۱۴۰۱، صص ۱۱۱-۱۲۸.
- سیدنورانی، سیدمحمدرضا؛ مرتضی عبادی؛ امرالله امینی و محمدتقی تقوی‌فرد (۱۳۹۸). «بررسی تاثیر تحریم‌های اقتصادی بر کارایی بانک‌های ایران». *مطالعات راهبردی بسیج*، سال بیست و دوم، شماره ۸۳، تابستان ۱۳۹۸.
- ضیائی، سید یاسر و تلبا، مهدی (۱۳۹۴). «تاثیر تحریم بانکی به مثابه فورس ماژور بر نظام حقوقی گشایش اعتبار اسنادی». *دانشنامه حقوق اقتصادی*، سال بیست و دوم، شماره ۸، پاییز و زمستان ۱۳۹۴.
- قلیزاده زاوشتی، مهدی؛ فضل، صفر؛ کشاورز ترک، عین‌الله؛ ابن‌الرسول، اصغر (۱۳۹۷). «سناریوهای پیش روی بانک‌ها و نهادهای مالی وابسته به نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در مواجهه با تحریم‌های نظام بانکی». *آینده‌پژوهی دفاعی*، سال سوم، شماره ۸، بهار ۱۳۹۸.
- کیماسی، مسعود؛ غفاری‌نژاد، امیرحسین و رضایی، سولماز (۱۳۹۴). «تاثیر تحریم‌های نظام بانکی کشور بر سودآوری آنها». *فصلنامه پژوهش‌های پولی - بانکی*، سال نهم، شماره ۲۸، تابستان ۱۳۹۵، صص ۱۹۷-۱۷۱.
- مافی، همایون و عبدالصمدی، راضیه (۱۳۹۵). «بررسی تطبیقی وصف تجریدی در اسناد تجاری با اصل استقلال در اعتبارات اسنادی». *فصلنامه پژوهش‌نامه بازرگانی*، شماره ۷۷، - مقصودپور، محمدعلی؛ سلیمی‌فر، مصطفی و صالح‌نیا،

- Keshavarz Tork, Einollah; Ibn Al-Rasoul, Asghar (2018). "Scenarios for Banks and Financial Institutions Dependent on the Armed Forces of the Islamic Republic of Iran in Facing Banking Sanctions." *Defensive Future Studies*, 3(8), Spring 2018, 107-140.
- Gutmann, Jerg; Mathias Neuenkirch & Florian Neumeier (2023). "The Impact of Economic Sanctions on Target Countries: A Review of the Empirical Evidence." *EconPol Forum*, 3/2023, Volume 24, 5-10.
- Homayouni, Ahmad (2012). "Examining the Legal Nature of Letters of Credit and International Bank Guarantees and Comparing the Two." *Research Quarterly of the Chamber of Commerce*, 6, 32-54.
- Hufbauer, G. C., J. J. Schott, K. A. Elliott & B. Oegg (2009). *Economic Sanctions Reconsidered*, Peterson Institute, Washington DC.
- Kaab, A., Hashemizadeh, F., & Varnaseri, A. (2021). "Resistive Economy in Iran: Challenges and Prospects." *Journal of Resistive Economics (OAJRE)*, 9(2), 75-84.
- Khaleqi Moghadam, Javad; Saberian, Alireza; Aghaei Bujestani, Maryam (2022). "Challenges of the Resistance Economy Model in Ayatollah Khamenei's Thought from the Perspective of Islamic Revolutionary Discourse." *Approaches of the Islamic Revolution*, 16(59), Summer 2022, 111-128.
- Kimasi, Masoud; Ghaffari Nejad, Amir Hossein & Rezaei, Soulmaz (2016). "The Impact of the Country's Banking Sanctions on Their Profitability." *Quarterly Journal of Monetary-Banking Research*, 9(28), Summer 2016, 171-197.
- Mafi, Homayoun & Abdolsamadi, Razieh (2016). "Comparative Study of Abstract Description in Commercial Documents with the Principle of Independence in Letters of Credit." *Quarterly Journal of Business Research*, 77, 49-67.
- Maghsoudpour, Mohammad Ali; Salimi Far, Instability of Iranian Banks." *Quarterly Journal of Quantitative Economics (Former Economic Reviews)*, Winter 2021, 18(4), 1-35.
- Bagheri Pormehr, Shooleh & Laki, Zahra (2023). "Investigating the Role of Economic Sanctions on the Interaction between Banking Health Indicators and Bank Profitability." *Islamic Banking and Banking Management*, Spring 2023, 9(22), 101-124.
- Biyat, Mohsen (2012). "The History of Sanctions Against Iran: Transformation in Vulnerabilities and the Nature of Sanctions." *Quarterly Journal of Foreign Policy*, 26(4), Winter 2012, 935-960.
- Ebrahimi, Seyyed Nasrollah, & Yarahosseini, Shadi (2012). "The Effects of Sanctions on the Execution of International Trade Contracts from the Perspective of Force Majeure." *Quarterly Journal of Theology and Islamic Sciences*, 1(2), 2-12.
- Emami, S. (2024). "Beyond Sanctions: The Resistance Economy as the Islamic Republic of Iran's Policy Discourse for Economic Independence." *Journal of World Sociopolitical Studies*, 8(1), 171-201. <https://doi.org/10.22059/wsps.2024.371398>.
- Esmaeili, Hamid Reza & Rezaei, Ismail (2020). "Examining Alternative Solutions for Using Letters of Credit in Sanction Conditions." *Seventh International Conference on Management and Human Sciences Research in Iran*, Tehran, March 11, 2020.
- Eyler, R. (2007). *Economic Sanctions: International Policy and Political Economy at Work*. Palgrave, New York.
- Farzanegan, Mohammad Reza & Batmanghelidj, Esfandyar (2023). "Understanding Economic Sanctions in Iran; A Survey." *Econst Voice*, 20(2), 197-226. Available at: <https://doi.org/10.1515/ev-2023-0014>
- Ghaleizadeh Zaveshti, Mehdi; Fazli, Safar;

- Mostafa & Salehnia, Narges (2022). "The Impact of Central Bank Sanctions on the Financial Capital Accumulation of the Private Sector in Iran." *Development and Capital*, 8(1), 23-43.
- Mishkin, F. S. (2010). *The Economics of Money, Banking & Financial Markets*. Prentice Hall.
- Nafiu, Richard (2018). *The Art of Sanctions: A Look from the Field*. Tehran: Economic Research Office.
- Seyednoorani, Seyed Mohammad Reza; Moradi Abadi; Amrollah Amini & Mohammad Taghavi Taghifard (2019). "Investigating the Impact of Economic Sanctions on the Efficiency of Iranian Banks." *Strategic Studies of Basij*, 22(83), Summer 2019, 119-142.
- Ziai, Seyed Yasser & Talba, Mehdi (2015). "The Impact of Banking Sanctions as Force Majeure on the Legal System of Opening Letters of Credit." *Encyclopedia of Economic Law*, 22(8), Autumn and Winter 2015.